

بررسی مدیریت نظامی حضرت داود (ع) از دیدگاه قرآن و روایات

سید رضا درویشی^۱

چکیده

درباره‌ی مدیریت نظامی تحقیقات اندکی صورت گرفته است. شاید از مهم‌ترین مشکلات و موانع موجود می‌توان رقابت شدید و سری ارتش‌های جهان با یکدیگر؛ نبودن محققان توانمند در این زمینه و کمبود منابع مناسب تحقیق را برشمرد. هدف از این پژوهش رسیدن به معنایی جامع از مدیریت و مدیریت نظامی، ارائه الگوهای مدیریتی مناسب در راستای سیاست‌گذاری فعالیت‌های مدیریتی و نظامی برای نیروهای مسلح و همچنین شناسایی ترازهای مناسب مدیریتی و تبیین ذاتی و اکتسابی بودن مدیریت و فرماندهی است. این تحقیق بر اساس کنکاش و جستجو در آیات قرآن کریم و روایات منقول از پیامبر اعظم (ص) و ائمه اطهار (ع) انجام شده است. شناخت مدیریت شایسته‌تر همیشه مورد توجه جوامع بشری بوده است. در این مقاله کوشش گردید به صورت توصیفی و آماری نمونه‌هایی از ویژگی‌های مدیران الهی بررسی می‌شود. این مقاله بر اساس پرسش‌هایی تهیه شده است: آیا مدیریت نظامی در قرآن و روایات تبیین شده است؟ فرمانده نظامی چه جایگاهی نزد خداوند و مردم دارد و ویژگی‌های برجسته آن نزد خداوند کدامند و آیا مدیریت و فرماندهی امری ذاتی است یا اکتسابی؟ و الگوهای شایسته‌ی مدیریتی و فرماندهی چه کسانی و با چه ویژگی‌هایی می‌باشند. در این تحقیق مسئله مدیریت نظامی در حکومتی الهی و ویژگی‌های مدیریت نظامی از دیدگاه قرآن و روایات تبیین شده است؛ برای ما مسلمانان مدیریت نبوی و مدیریت علوی می‌باید سر لوحه‌ی کارهایمان باشد و با اینکه خداوند پیامبر اسلام (ص) را اسوه‌ی حسنه در تمامی زمینه‌ها و همه‌ی اعصار معرفی می‌کند، ولی به دلیل تبیین بسیاری از مسائل حتی مربوط به انبیاء گذشته، حضرت داود (ع) را یک فرمانده و مدیر نظامی برتر به جهانیان معرفی می‌کند. با این حال خداوند به گونه‌ای مبسوط به ویژگی‌ها و ابعاد فرماندهی و مدیریتی داود نبی (ع) در قرآن پرداخته است و می‌توان با اجرا کردن آن در عرصه‌های فرماندهی و مدیریتی در زمان حال و آینده به کارکردهای مناسبی دست یافت. از جمله ویژگی‌های ایشان می‌توان به اطاعت و تبعیت از فرماندهی، قاطع بودن، خستگی‌ناپذیری، داشتن علم و آگاهی، مصمم بودن، پرهیز از ریاست‌طلبی و مشورت در کارها اشاره کرد.

واژگان کلیدی: حضرت داود (ع)، مدیریت، مدیریت نظامی، فرماندهی نظامی.

۱. کارشناس ارشد و مدرس دانشگاه افسری امام علی (ع)

مقدمه

در گزارش‌ها و کتاب‌های مختلف تعریف‌های متفاوتی از «مدیریت» می‌توان یافت که عموماً تعابیر تغییر شکل یافته‌ای از یک تعریف واحد هستند، اما در هر دوره‌ی زمانی تأکید بر بخش‌هایی از این تعاریف بیشتر است و این روندی است که همچنان ادامه خواهد یافت.

در یک تعریف «مدیریت عبارت است از انجام کارها از طریق دیگران» (عباس‌زاده، ۱۳۸۵) و طبق تعریفی دیگر «مدیریت عبارت است از انجام کار همراه با دیگران و از طریق آنان به منظور نیل به اهداف سازمان و اعضای آن» (همان: ۱۳۸۵). در حال حاضر تعریفی جامع و مانع که مورد اجماع علما باشد از مدیریت به دست نیامده و در گذر زمان این تعاریف نیز دستخوش تغییر شده‌اند.

مدیریت عمری به بلندای عمر بشر از زمان خلقت حضرت آدم (ع) تاکنون داشته است؛ زیرا ایشان هم می‌باید در مسیر ادامه‌ی زندگی خانوادگی به عنوان یک پدر و به عنوان یک پیامبر و هادی، مدیریتی خاص را اعمال کنند.

با عنایت به اینکه انسان‌ها در ابتدا یک امت بودند، (سوره بقره: ۲۱۳) به بسیاری از علوم امروزی که در نتیجه‌ی توسعه‌ی زندگی و فناوری به وجود آمده بود، نیازی احساس نمی‌کردند ولی با توسعه‌ی جوامع بشری از نظر کمی و کیفی کم‌کم اختلافات شکل گرفت و بشر مجبور شد برای ادامه‌ی حیات جمعی زندگی خود را مدیریت کند. خانواده که کوچک‌ترین واحد اجتماعی بود توسط مدیری به نام پدر اداره می‌شد؛ سپس بشر برای رفع نیازهای خود اقدام به توسعه‌ی سازمان‌ها و مشاغل نمود و با وجود منافع مشترک اختلافات و درگیری‌ها و جنگ‌ها شکل گرفت و این زمینه‌ساز تشکیل و تجهیز مردان جنگی گردید. گروهی برای کسب منافع بیشتر در تعارض با گروهی دیگر قرار می‌گرفت و گروه پیروز غالباً گروهی بود که از لحاظ عده و غده و تکنیک‌های برتر و به عبارتی از مدیریت نظامی برتر برخوردار بودند.

یکی از پیامدهای مهم در هم ریخته شدن نظام ارزشی غرب، حاکم شدن مکتب اصالت نفع بر روند فعالیت‌های اقتصادی و تولید است؛ بدیهی است در این مکتب میزان درستی نتیجه، به میزان سوددهی آن وابسته است؛ در نتیجه زندگی بشر در غرب، صحنه‌ی رقابت تمام عیار سودمحوری شده است. آنچه در بحث مدیریت اسلامی مطرح است، حاکم بودن ارزش‌های اسلامی و معیارهای الهی بر مدیریت در کنار بهره‌مندی از چارچوب‌ها و ساختارهای علمی و مدیریتی است. (رضائیان، ۱۳۸۲)

بیان مسئله

در جهان امروز که علوم، فناوری و دانش پیشرفت کرده و ارتش‌های مجهزتری به وجود آمده است، مهم‌ترین مسئله، نبودن الگوی مدیریتی مناسب و هماهنگ با آیات الهی در سازمان‌های مدرن امروز بشری و چگونگی اداره‌ی مجموعه‌های عظیم انسانی است. امروزه از یک سو جهان هر روز به سمت بی‌عدالتی پیش می‌رود و از سوی دیگر فرماندهی به فنی پیچیده تبدیل شده است؛ از این رو می‌باید فرماندهی و مدیریتی سالم و نظام‌مند ارائه شود و این مهم میسر نخواهد شد مگر با تمسک به منبعی غیرقابل تحریف و بی‌طرف به نام قرآن کریم.

از موضوعاتی که در حوزه‌ی مدیریت سازمان‌های نظامی مغفول مانده است و تحقیق در خصوص آن ضرورت دارد، بررسی جایگاه ارزش‌های مدیریتی فرماندهان، شناخت مدیریت نظامی شایسته و برتر، تبیین جایگاه فرماندهان نظامی نزد خداوند و مردم و در نهایت یافتن الگویی شایسته، تا اینکه همه‌ی سازمان‌های نظامی در همه‌ی دوران از راه سعادت و سلامت و پیشرفت و راه مستقیم گمراه نگردند.

اختلافات موجود در جهان همچنان ادامه دارد و بشر امروز به واسطه‌ی فاصله گرفتن از تعالیم انبیای الهی به اختلافات و جنگ‌ها و مطامع نامشروع دامن می‌زند. سایر کشورها نیز برای حفظ منابع و منافع خود، به تشکیل نهادها و سازمان‌های نظامی اقدام می‌نمایند و بالطبع این نهادها و سازمان‌ها زمانی ارتقاء خواهند یافت که تحت مدیریت و فرماندهی برتر و لایق قرار گیرند.

در قرآن کریم، کتاب آسمانی مسلمانان اشاره‌های مکرر و زیبایی به ظهور و سقوط امت‌ها شده است و خداوند سپاهیان را پیروز معرفی می‌کند که به حب‌الله متمسک شوند و در عین حال ملبس به لباس ایمان، تقوا و تفکر و تعقل باشند و در سایه‌ی این امور، زندگی دنیوی و اخروی خود را مدیریت کنند.

ضرورت تحقیق

تحقیق شامل مجموعه‌ای از تلاش‌های پر دامنه و وسیع، اعمال روش‌های گوناگون برای کسب اطلاعات هر چه بیشتر و هدف آن تهیه‌ی پاسخی قانع‌کننده و مستدل برای پرسش‌های مطروحه است. از روش‌های معمول در علوم یکی روش تحقیق است که محقق را به کشف و تفسیر و پرده‌برداری از اسرار قادر می‌سازد؛ محقق با استفاده از فنونی که در این روش مطرح است، عواملی را که موجب ظهور و پیدایش یک فکر، گسترش و نشر آن فکر، تقویت و پیشرفت، پذیرش و طرد آن شده‌اند کشف خواهد کرد. (قائمی، ۱۳۶۸)

به نظر می‌رسد در عصر حاضر مشکلات سیستمی در درون سازمان‌ها تداوم خواهد داشت و بهره‌وری و کارآمدی و رضایت‌مندی انسان‌ها مورد چالش قرار می‌گیرد. بسیاری از جنگ‌ها، قتل و غارت‌ها، بمب‌گذاری‌ها و کشتارهای دسته‌جمعی که امروزه اتفاق می‌افتد به دلیل رعایت نکردن قوانین الهی و اسلامی است، چنانچه جهان به سوی اجرای مدیریت و نظامات الهی برود، مشکلات موجود از بین خواهد رفت. امید است انجام این تحقیق به ارائه‌ی یک الگوی مدیریتی قرآنی برای کاهش مشکلات و ابهامات مدیریتی و سازمانی منجر شود. اکنون ما با دو نوع جریان مدیریتی مواجه هستیم: نخست مدیریتی به سوی صلاح و شایستگی و معنویت، عدالت‌جو و خدمت‌گذار و دوم مدیریتی طبیعت‌محور، مادی، نفسانی محور و دنیا‌مدار و بشر امروز برای رهایی از شقاوت و رسیدن به سعادت راهی جز گام نهادن در راه نخست ندارد. انسان امروزی به واسطه‌ی نداشتن الگوی مطلوب و مناسب به بیراهه رفته و برای بازگشت، هزینه‌ی

گزارف پرداخت خواهد کرد؛ در حال حاضر ضروری است الگوهای شایسته مدیریتی که مدنظر خداوند نیز می‌باشند، هر چه بهتر و بیشتر بازشناسایی شوند.

هدف تحقیق

الف: هدف از این تحقیق ارائه‌ی یک الگوی قرآنی از مدیریت نظامی مطلوب با تبیین الگوی مدیریت داود نبی(ع) با تبیین ویژگی‌های مدیریتی به شکل فردی در محیط قرآنی، با اولویت بررسی آیات الهی است.

ب: تبیین ویژگی‌های فرمانده نظامی در قرآن کریم؛ چرا که داود نبی (ع) قبل از اینکه به مقام نبوت برسد، یک سپاهی و نظامی بوده است.

ج: توجه بیشتر قرآن در همه‌ی عرصه‌های زندگی بشری به ویژه در عرصه‌ی نظامی است. در هر صورت نوآوری‌های علمی و مدرن و همه‌ی دستاوردهای پیشرفته بشری نیز می‌باید در ساختار و چارچوبی الهی قرار گیرد.

پرسش‌های تحقیق

پرسش‌های این تحقیق متوجه اصل موضوع پژوهش است و حول محور تبیین مدیریت اخلاق‌محور و چگونگی آن در قرآن کریم به شرح زیر می‌پردازد. این تحقیق بر اساس یک پرسش اصلی با عنوان موضوع و چند پرسش فرعی تدوین گردیده است.

پرسش اصلی: بررسی و تبیین جایگاه مدیر و فرماندهی نظامی در قرآن کریم و روایات و یافتن الگویی شایسته برای همه‌ی اعصار.

پرسش‌های فرعی

- ۱- معنای جامع از مدیریت و فرماندهی نظامی چیست؟
- ۲- ارائه‌ی الگوهای مناسب مدیریتی در راستای سیاست‌گذاری فعالیت‌های مدیریتی و نظامی کدامند؟
- ۳- شناسایی ترازهای مناسب مدیریتی چگونه است؟
- ۴- آیا فرماندهی امری صرفاً ذاتی یا صرفاً اکتسابی است؟
- ۵- آیا در قرآن کریم ویژگی‌های فرمانده نظامی لایق تبیین شده است؟
- ۶- آیا در مذهب شیعه و روایات ویژگی‌های مدیران شایسته مشخص شده است؟
- ۷- فرماندهی نظامی چه جایگاهی نزد خداوند و مردم دارد؟
- ۸- الگوی مدیریتی داود نبی(ع) مطابق آیات قرآنی چگونه است؟
- ۹- آیا داود نبی(ع) می‌تواند الگوی مدیریتی برای ما مسلمانان باشد؟
- ۱۰- آیا الگوی مدیریتی داود نبی(ع) قابلیت اجرا در عصر حاضر را داشته و می‌تواند کاربرد داشته باشد؟

فرضیه‌ی تحقیق

چون پژوهش به روش توصیفی انجام می‌شود، از این رو بر اهداف تحقیق تأکید شده است؛ زیرا این نوع پژوهش‌ها و تحقیقات کاربردی که بیشتر برای حل مسائل انجام می‌شوند چندان به فرضیه‌ها متکی نیستند. (اردستانی، ۱۳۸۱) در عین حال فرضیه‌های زیر می‌تواند به شکلی ما را در رسیدن به شناخت مدیریت و فرماندهی شایسته یاری و کمک کند.

- ۱- عدم ارائه‌ی تعریفی جامع و مانع از مدیریت و فرماندهی نظامی
- ۲- عدم دستیابی سازمان‌های نظامی به ارائه‌ی الگویی شایسته و کارآمد
- ۳- موانع انسانی شناسایی ترازهای شایسته مدیریتی
- ۴- موانع مدیریتی بر سر راه توسعه‌ی فرماندهی الهی
- ۵- بررسی تفاوت‌های مدیریت با بینش توحیدی و غیر توحیدی
- ۶- عدم دستیابی جامعه‌ی بشری به مستندات الهی به واسطه‌ی گرایش به امور مادی.

روش تحقیق

از نقطه نظر تاریخی، روش علمی نخستین بار در علوم طبیعی و تحقیقات مربوط به پدیده‌های مادی به کار رفت؛ در نتیجه تا مدت‌ها به گونه‌ای سنتی علم را صرفاً مطالعه‌ی دنیای مادی با استفاده از روش علمی می‌دانستند. از قرن ۱۹ روش‌شناسی علم برای مطالعه رشته‌های گوناگون به کار رفت.

روش‌هایی را که در پژوهش‌های نو، برای پرداختن به مسائل انسان و حل این مسائل مورد استفاده قرار می‌گیرند، روش علمی یا روش علمی تحقیق می‌نامیم و شاید بتوان آن را نوعی نظام ویژه اندیشگی تلقی کرد. در پاسخ به این پرسش که هدف پژوهش چیست؟ سه امکان را بر می‌شماریم:

الف- پژوهش توصیفی

ب- پژوهش تطبیقی یا مقایسه‌ای

ج- پژوهش ارزیابی

پژوهش توصیفی: هدف این پژوهش صرفاً توصیف است و متضمن هیچ گونه داوری نیست. (اردستانی، ۱۳۸۱)

تحقیق حاضر از نوع توصیفی است، زیرا در صدد تبیین الگوی مناسب از یک نوع مدیریت عالی و برتر از منظر قرآن کریم و روایات می‌باشیم؛ چرا که خداوند ترازهای شایسته مدیریت را در غالب ویژگی‌های اخلاقی و بعضاً حکومتی انبیاء به روشنی در قرآن ذکر کرده است؛ به عبارت دیگر با تحقیق در آیات قرآن و همچنین تجزیه و تحلیل آیات توسط مفسرین بزرگ و عالی‌قدر شیعه و مراجعه به کتب آنان که به استناد روایات معصومین (ع) تبیین شده است، می‌توانیم استفاده عملی و کاربردی کرد و از همان ابتدا سعی در آموزش و تربیت مدیرانی توحیدمدار و اخلاق‌محور داشته باشیم. به طور قطع برای رسیدن به جامعه‌ی آرمانی مدیریتی، تجزیه و تحلیل داده‌ها، که همان آیات قرآن کریم است، اجتناب ناپذیر می‌باشد.

ادبیات تحقیق

با عنایت به اینکه تاکنون بسیاری از مکنونات قرآن کریم بر ما پوشیده مانده است، از این رو بسیاری از علوم و معارف در این کتاب آسمانی برای ما کشف نگردیده است؛ (نهج‌البلاغه، خطبه‌ی ۱۹۸) بنابراین امید است با عنایات الهی و سعی و تلاش روزافزون، محققان بیشتر به این معارف دست یابند. درباره‌ی مباحث مدیریتی، اصول مدیریت، مدیریت رفتار سازمانی، مدیریت اسلامی مقاله‌ها و کتاب‌های ارزشمندی تهیه و تألیف شده است و در زمینه‌ی مدیریت نظامی، که به ویژگی‌های مدیران نظامی می‌پردازد، آثار کمی وجود دارد، ولی پژوهش‌هایی با موضوعات نظامی مستند به قرآن و روایات حداقل به عقیده‌ی نگارنده کمیاب به نظر می‌رسد. لذا استناد به کتاب خدا که عاری از هر گونه نقص و اختلاف و ابهام و سراسر نور و هدایت برای همه‌ی انسان‌ها و مدیران در همه‌ی اعصار است، مطلوب به نظر می‌رسد.

- **تاریخچه زندگی حضرت داود نبی (ع):** داود به معنای محبوب، از انبیاء بزرگ بنی اسرائیل و فرزند یسنا است. نام مبارک ایشان شانزده بار در کلام الله مجید بیان شده است. هرچند قرآن کریم به بهترین شکل از حضرت داود (ع) یاد می‌کند، متأسفانه در تورات مطالب ناشایستی درباره‌ی این پیامبر بزرگ الهی آورده‌اند. در قرآن کریم حضرت داود دارای مناصب مهمی بود؛ از جمله پیامبر صاحب وحی، پادشاه و حکمران بنی اسرائیل و فرمانده‌ای نظامی که توانست با مدیریت نظامی برتر و با اقتدار کامل حوزه‌ی اقتدارش را وسعت دهد. به نقل از قرآن ایشان صحیفه‌ای داشت به نام زبور. ایشان سربازی بسیار شجاع و از لشکریان طالوت بود و در میدان جنگ به واسطه‌ی شجاعت فراوانش توانست به تنهایی فرمانده دشمن را که جالوت نام داشت بکشد. (رهنما، ۱۳۴۹)

به استناد آیات قرآن کریم و حتی تورات و انجیل تحریف شده‌ی امروزی، بنی اسرائیل قومی ترسو، ستم‌پذیر، زیاده‌خواه و راحت‌طلب بودند. بعدها راحت‌طلبی آنها منجر به دنیاطلبی گردید و قومی بسیار بهانه‌جو و سرکش در برابر اوامر و نواهی خداوند و اینکه بسیاری از انبیاء خود را به ناحق کشتند و حتی گفتند: ما خود مسیح عیسی بن مریم فرستاده خدا را کشتیم (سوره نساء: ۱۵۷). در دوران اسارت چهارصد ساله تحت حکومت فرعون، قومی ترسو و ستم‌پذیر بودند چنانچه خداوند می‌فرماید:

«و یاد کنید آنگاه که شما را از فرعونیان نجات دادیم که شما را به سختی آزار می‌دادند، پسرانتان را سرمی‌بریدند و زنانتان را زنده می‌گذاشتند و در آن (مصایب) آزمونی بزرگ از سوی پروردگارتان بود.» (سوره بقره: ۴۹)

خداوند به عدم شجاعت و همچنین تمایل آن قوم به یکجانشینی و تمرّد از دستورهای پیامبر خود و دو نفر از فرماندهانشان اشاره می‌کند؛ آنجا که در جواب حضرت موسی در پیشنهاد ورود به سرزمین مقدس گفتند: «ای موسی همانا در آنجا قومی زورمند و ستمگرند و تا آنها از آنجا بیرون نروند ما هرگز داخل آن نمی‌شویم، اگر از آنجا بیرون روند ما وارد خواهیم شد. دو نفر از مردانی که از خدا می‌ترسیدند و

خدایشان به آنها نعمت (عقل و ایمان) داده بود گفتند: از آن دروازه بر آنها وارد شوید، که اگر از آنجا وارد شدید قطعاً پیروز خواهید شد و بر خدا توکل کنید، اگر ایمان دارید. بنی اسرائیل گفتند: ای موسی تا وقتی که آنها در آن (سرزمین) هستند، ما هرگز پای در آن ننهیم، پس تو و پروردگارت بروید و بجنگید که ما همین جا نشسته ایم...».

(سوره مائده: ۲۶-۲۱)

بیشتر مفسران نوشته‌اند، آن دو نفر یوشع بن نون، اولین وصی حضرت موسی، و کالیب بن یوفنا، از فرماندهان نظامی و جانشین یوشع، بوده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷). ضمناً این دو تن که در قرآن خداوند از آنان تمجید می‌کند. آنها جزء سیصد و سیزده تن از فرماندهان نظامی حضرت ولی عصر (عج) در عصر ظهور می‌باشند که رجعت خواهند کرد. با این اوصاف چند قرن بعد از موسی (ع) فرماندهانی سلحشور و شجاع مانند داود، سلیمان، طالوت از بنی اسرائیل برخاستند و مظهر قدرت خداوند شدند.

- رویکردهای فرماندهی و مدیریتی حضرت داود (ع): بر اساس تحقیق صورت گرفته رویکردهای مدیریتی آن حضرت شامل: داوری عادلانه، احقاق حق، جهاد شجاعانه در راه خداوند، ساده زیستی و تأمین معاش از دسترنج خود و استقلال و خودکفایی، التزام به نظم و نظارت و وقت‌شناسی، وعظ و اندرز و فصاحت در کلام است. (تقوی دامغانی، ۱۳۸۶)

- چالش‌های مدیریتی در سازمان‌های مدرن: امروزه ساختار بسیاری از نهادها و سازمان‌های مدرن **فردمحور** و یا **سازمان محور** هستند. از آنجایی که موضوع مقاله حول محور تبیین ویژگی‌های فردی حضرت داود (ع) می‌چرخد و همچنین تبیین ویژگی‌های سازمان‌محور در این مقاله نمی‌گنجد، شایسته است در تحقیقی جداگانه به تبیین ویژگی‌های سازمان‌محور پرداخته شود؛ به عبارت دیگر سعی گردیده است به منظور برطرف نمودن چالش‌های مدیریتی (به خصوص فردی) به تبیین مدیریت از منظر قرآن کریم پرداخته شود، زیرا از گذشته تا امروز سازمان‌ها با چالش‌های فراوان مدیریتی از جمله بروکراسی اداری، پیچیدگی‌های اداری، هدف قرار گرفتن تولید و

بهره‌برداری از منابع به هر قیمت، نگاه ابزاری به طبیعت و انسان، قرار دادن انسان در خدمت تولید، توسعه‌ی رفاه مادی و لحاظ نمودن بُعد زمینی انسان و فراموش کردن بُعد آسمانی انسان روبرو است.

به علت اهمیت موضوع و تأکید قرآن کریم بر الگوی مدیریت داود نبی (ع) جدول زیر ارائه می‌شود:

ردیف	شماره سوره	نام سوره	شماره آیه	ابعاد مدیریت و فرماندهی نظامی
۱	۴۲	شوری	۳۸	مشورت در کارها
۲	۳۴	سبا	۱۱-۱۰	زره‌سازی و ارتزاق از دست رنج خویش و درک ناراحتی‌های زیر دستان
۳	۱۸	کهف	۸۸-۸۷	قدرت تشویق و تنبیه
۴	۳۸	ص	۳۰	انتخاب جانشین و معاونان شایسته
۵	۲	بقره	۲۴۷	دادن آزادی بحث و انتقاد به نیروها
۶	۳۸	ص	۲۶	اجرای عدالت
۷	۳۸	ص	۱۷	قدرتمندی
۸	۳۸	ص	۱۹-۱۸	آگاهی از عملکرد افراد تحت امر
۹	۳۸	ص	۲۰	آواز نیکو و فصاحت در کلام
۱۰	۳۸	ص	۳۰	مدیر شایسته در عین حال پدری شایسته
۱۱	۲	بقره	۲۵۰-۲۴۹	جهاد شجاعانه در راه خدا، پیشگامی در حفظ مکتب خویش اطاعت و تبعیت از ولی امر و رهبری
۱۲	۲۷	نمل	۱۵	علم و درایت و آگاهی
۱۳	۱۰	سبا	۱۱-۱۰	ساده‌زیستی و تأمین معاش از دست رنج خود و استقلال و خودکفایی
۱۴	۳۸	ص	۲۶	التزام به نظم و نظارت و وقت شناسی
۱۵	۲	بقره	۲۴۷	توانایی علمی و جسمی

خداوند در کتاب کریمش که سراسر نور و هدایت است، ابعاد مدیریتی نبی مکرم اسلام (ص) و سایر انبیاء را بر شمرده است. با توجه به محتوای مقاله چند مورد از ابعاد مدیریت و مدیریت نظامی که می‌تواند راه گشای مدیران و فرماندهان نظامی باشد تهیه گردیده است.

ردیف	شماره سوره	نام سوره	تعداد آیات	آیه مورد نظر	موضوع اشاره شده
۱	۲	بقره	۲۸۶	۲۵۱	موضوع قتل جالوت توسط داود (ع)
۲	۴	نساء	۱۷۶	۱۶۳	عطا نمودن زبور به داود (ع) توسط خداوند
۳	۵	مائده	۱۲۰	۷۸	لعن و نفرین شدن کافران بنی اسرائیل به زبان داود (ع)
۴	۶	انعام	۱۶۵	۸۴	داود (ع) جزء هدایت شدگان و انبیاء و محسنین است
۵	۱۷	اسراء	۱۱۱	۵۵	عطا نمودن زبور به داود (ع) توسط خداوند
۶	۲۱	انبیاء	۱۱۲	۷۸	قضاوت داود (ع) و سلیمان درباره گوسفندانی که مزرعه‌ای را تباه کرده بودند
۷	۲۱	انبیاء	۱۱۲	۷۹	عطا نمودن حکم نبوت و علم به داود (ع) و مسخر نمودن کوه‌ها و پرندگان به سخن گفتن با وی توسط خداوند
۸	۲۷	نمل	۹۳	۱۵	عطا نمودن علم به داود (ع)، حمد وی از خداوند و فضیلت وی بر بسیاری از بندگان مؤمن خداوند
۹	۲۷	نمل	۹۳	۱۶	سلیمان (ع) وارث ملک و پادشاهی داود (ع) شد و خداوند به آن دو، زبان مرغان را آموخت
۱۰	۳۴	سبأ	۵۴	۱۰	خداوند بر فضیلت داود (ع) افزود، به کوه‌ها و پرندگان فرمود که در تسبیح پروردگار با وی هم‌نوا شوند و خداوند آهن را در دستان داود (ع) نرم کرد.

شماره و نام سوره، تعداد آیات، تعداد کلمات و آیات مرتبط

ردیف	شماره سوره	نام سوره	تعداد آیات	آیه مورد نظر	موضوع اشاره شده
۱۱	۳۴	سبا	۵۴	۱۳	ای خاندان داود اینک شکر خدای به جا آورید
۱۲	۳۸	ص	۸۸	۱۷	داود (ع) بنده‌ای نیرومند بود و دائم به درگاه خداوند توبه و انابه می‌کرد.
۱۳	۳۸	ص	۸۸	۲۲	وارد شدن دو خصم بر داود (ع) برای قضاوت میان آن دو
۱۴	۳۸	ص	۸۸	۲۴	طلب آموزش داود (ع) و بازگشت با تواضع وی به درگاه خداوند
۱۵	۳۸	ص	۸۸	۲۶	خلافت و حکومت داود (ع) از سوی خداوند در زمین
۱۶	۳۸	ص	۸۸	۳۰	خداوند سلیمان (ع) را به داود (ع) بخشید

از دیدگاه قرآن کریم حضرت داود (ع) الگوی مناسب برای فرماندهان، مدیران نظامی، سربازان و برای حاکمان و پادشاهان و قضات است.

- تعیین جایگاه حضرت داود(ع) در قرآن و تورات

قرآن کریم حضرت داود(ع) را یکی از پیامبران صاحب کتاب گفته «ءَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا»؛ به داود زبور عطا کردیم. (سوره نساء: ۱۶۳)

تورات او را مُغْنِيِ خُوشِ أَهْنٰگِ بَنِي إِسْرَائِيلِ می‌خواند و کتاب او را از آن جهت «مزامیر» نامیده‌اند که هم‌آهنگ با نای سروده می‌شده است. الحان خوش داود از قدیم در نزد یهود معروف بوده و در کتاب‌های اسلامی نیز اخباری از آن منعکس و در ادبیات فارسی نیز اشاراتی به آن شده است. (رهنما، ۱۳۴۹)

داود و فرزند او سلیمان شاید تنها دو پیامبری باشند که گلبانگ نای و آواز و لحن خوش را در بساط پیامبری رواج داده‌اند و کتاب مقدس او زبور با مزامیر و امثال سلیمان و غزل‌های او لحن خوش داودی و نغمه موسیقی و آهنگ عشق را همراه داشته

است. خداوند می‌فرماید: «ما کوه‌ها و پرندگان را مسخر داود ساختیم که تسبیح گویند».
(سوره انبیاء: ۷۹)

تعدادی از مفسران منظور آیه را بر تأثیر آواز داود بر پرندگان و غیر پرندگان گرفته‌اند و این تسخیر را تسخیر نغمه‌ها و تأثیر صدای خوش دانسته‌اند.
دایره المعارف بریتانیا در کلمه David شرح مفصّلی دارد که فهرست مطالب آن به این قرار است:

- ۱) او مؤسس و نخستین حکمران (پادشاه) جُودا بوده است.
- ۲) متولد بیت لحم بود.
- ۳) جوان‌ترین پسر یسّا بود.
- ۴) حکومت او تقریباً هزار سال پیش از میلاد مسیح بود و چهل سال طول کشید.
- ۵) او امپراتوری بزرگی تشکیل داد که از حدود خود فراتر رفت.
- ۶) او و جانشینان او تقریباً ۴۰۰ سال در فلسطین حکومت کردند تا وقتی که بُخت‌النصر ظهور کرد و شهر را ویران ساخت.
- ۷) دوره سلطنت داود درخشان‌ترین دوره فرهنگی و دوره خلاقه بنی‌اسرائیل بود.
- ۸) داود کار خود را در سپاه طالوت آغاز کرد.
- ۹) جریان کشتن جالوت با فلاخن، حادثه‌ی مهمی برای وی بود که با درایت صورت گرفت.
- ۱۰) داود به وسایلی توانست آذوقه و سلاح به دست آورد و مرکز فرماندهی برای خود درست کند. او طبقه‌ی محروم دردمند و ناراضی را پیرامون خود گرد آورد تا بر قدرت و نفوذش بیافزاید و در مبارزه با جالوت فایق آید و سرانجام سلطنت و امپراتوری بنی‌اسرائیل را به دست گیرد و فلسطین را مرکز عملیات و اقدامات برجسته خود قرار دهد، زبور و مزامیر خود را زبانزد همه کرد و رسالت خویش را آشکار ساخت.

۱۱) داود حدود کشور خود را به اردن و سوریه رسانید و مردم غیراسرائیلی آن، بر مردم اسرائیلی فزونی یافت و بنی اسرائیل هیچ‌گاه، نه پیش از آن و نه بعد از آن، به چنین عظمتی نرسید. (رهنما، ۱۳۴۹)

حضرت داود(ع) از جمله پیامبرانی است که از شیوه‌های دعوت او مانند خواندن مردم به توحید و ترک پرستش خدایان و ... در قرآن و تاریخ ذکری به میان نیامده و شاید به همین دلیل عده‌ای، از جمله یهود در نبوت او تردید کرده‌اند. (بان‌پور، ۱۳۸۶) اما از آنجا که ما تبلیغ را منحصر به دعوت گفتاری نمی‌دانیم، بُعد عملی زندگی او را نوعی تبلیغ شمرده و شیوه‌های عملی دعوت و مدیریت او را استخراج می‌کنیم.

مهم‌ترین شاخصه مدیریت داود، از میان همان شیوه‌های غیرمستقیم و عملی برداشت می‌شود. با نظری به آیات و روایات مربوط به حیات و دعوت داود می‌توان وی را اسوه‌ی حکومت‌داری، فرماندهی، مدیریت نظامی، کار و تلاش و صنعت دانست؛ چرا که زندگی او حتی در زمان حکومت، مشحون از فعالیت‌های نظامی-مدیریتی، فنی، هنری و صنعتی به منظور رفع نیازهای حکومتی و نظامی و نیز معاش مردم و خانواده بوده است. ایشان نیز به دلیل رعایت عدالت و شیوه‌ی حکومت خود به عنوان اسوه برای ما مسلمانان قرار گرفته‌اند.

حضرت داود اولین پیامبری است که به فرماندهی سپاهیان و حکومت گسترده رسید و موفق شد احکام الهی را به طور گسترده اجرا کند و داستان زندگی و دعوتش در حدود دوازده آیه ذکر شده است. از نکات برجسته شخصیت او آن بود که علی‌رغم منصب نبوت و حکومت، با تواضع تمام چون سایر مردمان از دسترنج خویش زندگی می‌گذراند و در حرفه‌هایی چون آهنگری، زره‌بافی، ابزار و ادوات جنگی و غیره تخصصی شایان داشت در ادامه به ویژگی‌های حکومتی و مدیریتی وی می‌پردازیم

- ویژگی‌های حضرت داود (ع) از دیدگاه روایات

۱- داوری عادلانه و احقاق حق

یکی از مقام‌هایی که خدای تعالی به داود عطا فرمود، قضاوت و رفع اختلافات میان مردم بود و وی در این زمینه با تلاش و پشتکار درصدد احقاق حقوق مظلومان برآمد؛ نمونه‌ای از قضاوت‌های ظریف و قابل توجه داود را امام محمد باقر(ع) از امیرمؤمنان(ع) نقل می‌کند؛ با این مضمون که روزی جوانی گریان به نزد حضرت آمد و از حکم شریح قاضی در خصوص تبرئه‌ی همسفران پدرش شکایت داشت؛ زیرا پدر او از سفر بازنگشته و هیچ ارثی بر جای نگذاشته بود. علی(ع) فرمود: به خدا سوگند در این واقعه حکمی کنم که کسی جز حضرت داود، پیش از من نکرده باشد، او با تدبیری سنجیده همسفران مقتول را فرا خواند و هر یک را چشم بسته در جایی نشانده و بالای سر هر یک، کسی را شمشیر به دست گماشت و از هر کدام، جداگانه بازجویی فرمود و آنان حقیقت را گفتند. سپس حق مقتول از آنان گرفته شد. آن‌گاه شریح از امیرمؤمنان حکم داود را جویا شد. فرمود: روزی داود بر گروهی از کودکان می‌گذشت که سرگرم بازی بودند و یکی از ایشان را «مات الدین» صدا می‌زدند. بدو فرمود: چه کسی تو را این نام نهاده است؟ گفت: مادرم. داود او را نزد مادرش برد و علت را پرسید، گفت: پدرش چنین نام نهاده است. فرمود: چگونه؟ گفت: پدرش با جماعتی به سفر رفت و من حامله بودم. چون بازگشتند از او خبری نبود. پرسیدم چه شد؟ گفتند: مُرد. گفتم اموالش چه شد؟ گفتند: مالی نگذاشت. گفتم: آیا وصیتی کرد؟ گفتند آری وصیت کرد که نام فرزندش را «مات الدین» بگذاری. داود فرمود: آیا این جماعت زنده‌اند یا مُرده؟ گفت: زنده‌اند. فرمود: پس ایشان را به من بنمایان. سرانجام به همان شکل میان آنها داوری کرد تا اقرار به جنایت کردند و مال و خون بر ایشان ثابت کرد. سپس به آن زن فرمود: نام فرزندت را عاش الدین بگذار. (موحدی، ۱۳۷۵)

۲- جهاد شجاعانه در راه خدا

داود پیامبری قدرتمند و توانا در تمام عرصه‌های زندگی بود و به انسان‌ها می‌آموخت که چگونه به همراه دانش فراوان، از مهارت‌های فنی چشمگیر برخوردار شوند؛ از جمله آنها مهارت در جنگیدن و شجاعت در میدان جهاد فی سبیل الله بود. این صفت و ویژگی را قطعاً می‌توان یکی از شیوه‌های دعوت آن حضرت شمرد.

داود در نوجوانی یکی از سربازان سپاه طالوت در نبرد با جالوت، جبار زمان، بود که به‌خوبی جنگید و سرانجام با درخشش این سرباز گمنام، جالوت به دست او هلاکت شد.

در روایات نیز آمده است که رسول خدا (ص) فرمود: «خداوند از میان انبیا چهار تن را به شمشیر برگزیده است: حضرت ابراهیم، داود، موسی و من.» (رسولی محلاتی، ۱۳۷۴)

در قصص الانبیاء درباره‌ی شجاعت داود در میدان‌های جنگ چنین می‌خوانیم: «از ویژگی‌های داود (ع) این بود که جنگجویی شجاع و با صلابت بود؛ هرگز از صحنه‌ی نبرد نگریخت و با دشمن سازش نکرد.» (رسولی محلاتی، ۱۳۷۴)

سید قطب با اشاره به نبرد طالوت و جالوت می‌گوید: «داود در آن زمان نوجوانی بیش نبود و جالوت پادشاهی نیرومند و گردنکش. اما خدا خواست که کار بر مجرای ظواهر قدرت و حشمت دنیوی نچرخد؛ بلکه حقیقت امور آشکار شود. بر این اساس، هر کس موظف است به وظیفه‌ی خود عمل کند اما آنچه خدای تعالی اراده کند، تحقق خواهد یافت.» (رسولی محلاتی، ۱۳۷۴)

۳- ساده‌زیستی و تأمین معاش از دسترنج خود و استقلال و خودکفایی

داود در حالی که حکومتی نیرومند برای انسان‌ها ایجاد کرده و قادر به تصرفاتی خارق‌العاده نیز در طبیعت بود، هرگز حاضر نشد از دسترنج دیگران و یا از اموال عمومی مصرف کند. بلکه در هر حال از درآمد حاصل از کارهای دستی و صنعتی خود بهره می‌برد که بیشتر عبارت بود از ساخت جامه و لوازم و ادوات جنگی. مدیریت آن

حضرت در ساخت و تولید تجهیزات نظامی، به خصوص صنایع دفاعی، خود اتکایی و ایجاد سپاهی با تولیدهای خود، که هدف آن حفظ جان سپاهیان و نیروهای خود بود و خداوند این نوع مدیریت را از اعمال صالح به حساب می‌آورد.

در حدیثی آمده است: «اول کسی که زره ساخت داود (ع) بود و پیش از او صفحه‌های آهن را بر خود می‌بستند که از گرانی آن جنگ نمی‌توانستند کرد. پس حق تعالی آهن را در دست او مانند خمیر نرم کرد که به دست خود زره بسازد. داود روزی یک زره می‌ساخت و به هزار درهم می‌فروخت، بدین ترتیب ۳۶۰ زره ساخت و به ۳۶۰ هزار درهم فروخت و از بیت‌المال بی‌نیاز شد» (همان). او وسایل دیگری نیز می‌ساخت و از این راه، ضمن خدمت به جامعه، آثار تبلیغی قابل توجهی به جا می‌گذاشت.

امام علی(ع) در نهج‌البلاغه فرزندش امام حسن (ع) را به پیروی از چهار پیامبر بزرگ الهی سفارش می‌کند: رسول اکرم (ص)، حضرت موسی (ع)، حضرت مسیح (ع) و حضرت داود (ع) آنجا که می‌فرماید: «و اگر می‌خواهی سومی را، حضرت داود (ع)، الگوی خویش قرار ده که با هنرِ دستان خود از لیف خرما زنبیل می‌بافت و از هم‌نشینان خود می‌پرسید: چه کسی از شما این زنبیل را می‌فروشد و با بهای آن به خوردن نان جوی قناعت می‌کرد.» (نهج‌البلاغه: خطبه ۱۶۰/۱۸)

۴- التزام به نظم و نظارت و وقت‌شناسی

در حکومت داود، نظم و انضباط جایگاه بسیار مهمی داشت و از پیامبری که با فرمان صریح الهی مأمور اجرای احکام شده است (فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ) جز این انتظار نمی‌رود. در قصص الانبیاء آمده است:

«داود(ع) روزهای خود را چهار قسم کرده بود: روزی را برای خانواده‌اش، روزی برای عبادت، روزی برای رسیدگی به امور مسلمانان و یک روز برای سپاهیان بنی‌اسرائیل اختصاص داده بود که با آنان (برای حل مسائل آنها) گفتگو می‌کرد و پرسش و پاسخ داشت و بر کلیه امور نظامی- آموزشی و انضباطی سپاهیان نظارتی روزانه و مستقیم داشت.»

همچنین برای حفظ نظم و هماهنگی و انسجام امور به نظارت کارها می‌پرداخت؛ چنان‌که می‌گوید: «او پیامبر و در عین حال پادشاه بود و به صورت ناشناس در کشور می‌گشت و بر امور کارگزاران و احوال مردم نظارت می‌کرد». در روایتی دیگر به این مضمون نقل شده است: داود(ع) ساعات شبانه روز را بر خانواده‌اش تقسیم کرده بود و در هر ساعتی یکی از فرزندان او در حال نماز بود. یعنی در قلب و زبان و عمل متوجه خدا و لطف او باشید و دستورهایش را به جا آورید. (رسولی محلاتی، ۱۳۷۴)

۵- وعظ و اندرز

داود با عنایت خداوندی از حکمت‌های فراوانی برخوردار بود و همواره در معاشرت و برخورد با مردم، آن حکمت‌ها را به کار می‌بست و مخاطبان را به آن توجه می‌داد؛ گاهی بخش‌هایی از زبور را بر آنان می‌خواند و گاهی خود به ارشاد و نصیحت سرگرم می‌شد. نمونه‌هایی از اندرزهای حکیمانه او را بیان می‌کنیم: (رهنما، ۱۳۴۹)

الف) از امام حسین (ع) روایت شده است در حکمت حضرت داود (ع): بر عاقل و اندیشمند است که روزگار خویش را نیک بشناسد، با آمادگی به سوی امور خویش رود و نگهبان زبان خود باشد.

ب) در سخنی حکیمانه فرمود: ای کشت‌کننده گناهان و بدی‌ها، بدان که تو تنها خار و خاشاک درو خواهی کرد. نصیحت‌های داود به فرزندش سلیمان نیز از عالی‌ترین نمونه‌های حکمت انسان‌ساز است؛

ج) چون داود فرزندش سلیمان را جانشین خود قرار داد فرمود: «ای پسر، از بیهودگی بر حذر باش که سودش اندک است و میان برادران دشمنی می‌افشانند. از خشم بپرهیز که آدمی را بی‌ارزش می‌کند و بر تو باد تقوای الهی و طاعت پروردگار که این دو از هر چیزی بالاترند و از غیرت بیش از حد بر خانواده و اهل خود بپرهیز که بدگمانی به بار آورد. هر چند گناهی در کار نباشد. طمع خویش از مردم قطع کن که بی‌نیازی همین است ... و هر نماز را به نیت آخرین نماز به جا آر. با جاهلان منشین و سخن عالم را رد مکن و با او در دین بی‌جهت جدال مکن».

د) امام صادق(ع) از پدرش روایت می‌کند که داود به سلیمان(ع) فرمود: «ای پسر، از خنده بسیار بپرهیز، زیرا بنده را در روز قیامت حقیر می‌گرداند. ای فرزندم، بر تو باد سکوت طولانی مگر بر گفتار نیکو؛ چرا که یک بار پشیمانی بر سکوت طولانی بهتر از بارها پشیمانی بر سخن بسیار است. ای پسر، اگر سخن گفتن نقره باشد، سکوت از طلاست».

گاهی نیز بیان حکمت‌های حضرت داود در قالب سخنرانی و خطابه بوده است، به فرزندان یعقوب گفت: «اجتماع کنید که می‌خواهم برایتان دو سخن بگویم». پس بر آستان خانه‌اش گردآمدند. داود به نزدشان آمد و ضمن سخنرانی گفت: «جز پاکیزه وارد دل‌هایتان نشود و جز سخن پاکیزه و طیب از دهانتان خارج نگردد».

شایان ذکر است که خطابه و سخنرانی داود را می‌توان جلوه‌ای از «فصل الخطاب» دانست؛ به عبارتی به ایشان هم دانش و هم قدرت داوری عادلانه که از ویژگی‌های مهم یک مدیریت نظامی و فرمانده سپاه است توسط خداوند ارزانی شده بود.

۶- آواز نیکو و فصاحت در کلام

یکی از نعمت‌های خداداد داود، صوت زیبا و جذاب و آواز نیکویی بود که به وسیله آن پیام‌های آسمانی زبور، مزامیر و حکمت‌ها را بر مخاطبان می‌خواند. امیر مؤمنان (ع) داود را بدین مناسبت «قاری اهل بهشت» شمرده است: «و اگر می‌خواهی سومی را، حضرت داود (ع) صاحب نی‌های نوازنده و خواننده بهشتیان را الگوی خویش ساز». (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰/۱۸)

همچنین نقل کرده‌اند که آواز و نوای او چندان گوش‌نواز و اثربخش بود که چون سرگرم خواندن زبور می‌شد در محراب عبادتش، مرغانِ هوا بر گردش هجوم می‌آوردند و وحشیان صحرا که صدای او را می‌شنیدند بی‌تابانه از پی آواز او به میان مردم در می‌آمدند، به گونه‌ای که گرفتن آنها به دست امکان‌پذیر می‌شد. (رهنما، ۱۳۴۹)

یکی دیگر از ویژگی‌های یک مدیر برتر، فصاحت و بلاغت در کلام و گفتار است؛ به گونه‌ای که کلیه‌ی افراد تحت امر خود را، حتی انسان‌هایی که قدرت درک پایینی دارند، جذب گفتار و کلمات وی شوند و جاذبه‌ی نیرومند ایجاد کند؛ از کلمات سخیف و سبک پرهیز کند و در یک کلام صلابت در گفتار داشته باشد.

- ویژگی‌های حکومتی و مدیریتی حضرت داود (ع) از دیدگاه قرآن

حکومت داود (ع) نمونه‌ی بی‌نظیری از پیوستگی دین و دولت تلقی می‌شود و نمونه‌ی مهمی از همراهی مشروعیت الهی همراه با مقبول بودن مردمی است؛ بدان گونه که مقبولیت‌های مردم با مشروعیت الهی تقویت می‌شود و مقام‌های حاکمیت، نبوت و خلافت خداوند به طور تشریحی و نه تکوینی، به داود (ع) واگذار شده است.

در حکومت این بزرگوار، عدالت مانند سرمایه‌ای است که توسعه را به وجود می‌آورد. هر فرماندهی باید برای اداره‌ی قلمرو مدیریتی خود دارای صفات عالی زیر باشد که این ویژگی‌های به استناد آیات و روایات در حضرت داود (ع) به طور آشکارا پدیدار بود: (تقوی دامغانی، ۱۳۸۶)

- ۱- اطاعت و تبعیت از فرماندهی
 - ۲- قاطع بودن
 - ۳- خستگی ناپذیری
 - ۴- داشتن علم و آگاهی
 - ۵- مصمم بودن
 - ۶- پرهیز از ریاست طلبی
 - ۷- پیش گامی در حفظ مکتب خویش
 - ۸- مشورت در کارها
 - ۹- درک ناراحتی‌ها و کاستی‌های زیر دستان
 - ۱۰- قدرت تشویق و تنبیه
 - ۱۱- انتخاب جانشین و معاونان شایسته
 - ۱۲- دادن آزادی بحث و انتقاد به نیروهای تحت امر
 - ۱۳- عدالت
 - ۱۴ و ۱۵- قدرت مندی و آگاهی از عملکرد افراد
 - ۱۶- داود پدری شایسته
- حضرت داود دارای ویژگی‌های مدیریتی بارزی بود که به ۱۶ نمونه از آن اشاره می‌شود.

۱- اطاعت و تبعیت از فرماندهی

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید پیامبر خدا و اولولامر (اوصیای پیامبر) را که از شما هستند و هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر بازگردانید؛ اگر به خدا و روز رستاخیز ایمان دارید، که این بهترین و نیکوترین رجوع است» (سوره نساء: ۵۹). این آیه و چند آیه

بعد این سوره، درباره‌ی یکی از مهم‌ترین مسائل اسلامی؛ یعنی مسئله‌ی رهبری بحث می‌کند و مراجع واقعی مسلمین را در مسایل مختلف دینی و اجتماعی مشخص می‌کند. نخست به مردم با ایمان دستور می‌دهد از خداوند اطاعت کنند. بدیهی است برای یک فرد با ایمان، همه اطاعت‌ها باید به اطاعت پروردگار منتهی شود؛ زیرا رهبری باید از ذات او سرچشمه گیرد و طبق فرمان او باشد، و حاکم و مالک تکوینی جهان هستی اوست. هر گونه حاکمیت و مالکیت باید به فرمان او باشد. همچنین اطاعت از ولی امر اطاعت از خدا و رسولش نیز می‌باشد.

اطاعت و تبعیت از فرماندهی نظامی، به خصوص هنگام جنگ، اهمیتی حیاتی دارد. هیچ سربازی یا هیچ یک از لشکریان به پیروزی نهایی نخواهند رسید، مگر اینکه از فرمانده و صاحب امرش اطاعت کند. این موضوع به واسطه‌ی اهمیّتش در قرآن نیز به آن تأکید شده است. خداوند در قرآن کریم در خصوص لشکرکشی طالوت به سوی جالوت می‌فرماید: «پس همین که طالوت با سپاهیان به راه افتاد گفت: خدا شما را به نهر آبی امتحان می‌کند، پس هر که از آن بنوشد از من نیست و هر که از آن نخورد از من است، مگر کسی که به اندازه‌ی کف دستی بیاشامد باری همه از آن نوشیدند جز شمار اندکی از ایشان». (سوره بقره: ۲۴۹)

یک فرماندهی نظامی به طور قطع می‌باید به کلیه‌ی مواضع اشراف کامل داشته باشد، از قرار معلوم طالوت به عنوان فرماندهی سپاهیان مؤمنان از آلودگی آب نهر به واسطه‌ی علم و درایتی که داشت آگاه بود و لشکریان را به صورت کامل و قاطعانه از خوردن آب نهر منع کرد؛ به گونه‌ای که نخوردن آب را پیروی از خود و خوردن آب را پیروی نکردن از خود می‌داند ولی متأسفانه تعداد زیادی از سپاهیان به دلیل ضعف ایمان از آب نهر خوردند و بیمار شدند و توانایی جنگ را از دست دادند؛ لیکن داود (ع) که آن زمان سرباز سپاه بود در اطاعت و تبعیت کامل فرماندهی خود به پیروزی رسید.

در اینجا لشکریان طالوت در برابر آزمون بزرگی قرار گرفتند و آن، مسئله‌ی مقاومت در برابر تشنگی بود و چنین آزمونی برای این لشکر، به خصوص با سابقه بدی که

بنی اسرائیل در بعضی از جنگ‌ها داشتند، ضرورت داشت؛ زیرا پیروزی هر جمعیتی به مقدار انضباط و قدرت ایمان و استقامت در مقابل دشمن و اطاعت از دستور رهبر و فرمانده وابسته است ولی بیشتر آنها از این آزمایش سربلند بیرون نیامدند. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷)

۲- قاطع بودن

خداوند در قرآن کریم به رسول خاتمش (ص) می‌فرماید که با قاطع بودن سیاست خارجی خود در خصوص سازش نکردن با سران کفر و شرک را تعیین و به آنان بگو: «من نمی‌پرستم آنچه را که شما می‌پرستید * و شما هم نمی‌پرستید آنچه را که من می‌پرستم * باشد برای شما دین و آیین‌تان و برای من است دین و آیین خودم». (سوره کافرون: ۱ تا ۵)

و نیز در جای دیگر می‌فرماید: «محمد (ص) فرستاده‌ی خداست و کسانی که با او هستند بر کافران سختگیر و با همدیگر مهربانند». (سوره حجرات: ۲۹)

در آیات بالا، به صراحت اشاره به قاطع بودن در نحوه‌ی برخورد رسول اکرم (ص) با افراد معارض و نحوه‌ی برخورد و یک نوع مدیریت خاص و روشن با هر دو گروه مؤمنان و کافران، که در جنگ و ستیز با ایشان بودند، توسط خداوند باری تعالی تبیین و روشن گردیده است.

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «و یاد کن بنده‌ی ما داود قدرتمند و توبه کار را» (سوره ص: ۱۷)

در این آیه به سه ویژگی مهم داود (ع) اشاره شده است: عبودیت و بندگی، صاحب قدرت و بسیار بازگشت کننده. ایشان نیز در پرتوی عبودیت و بندگی و هدایت الهی در برابر مؤمنان رئوف و مهربان و در مقابل کفار و مشرکین بسیار سخت‌گیر و قاطع بودند. ایشان صد سال عمر کردند و توانستند مدت چهل سال در مقام پادشاهی بر بنی اسرائیل حکومت کنند. (رسولی محلاتی، ۱۳۷۴)

۳- خستگی ناپذیری

یکی دیگر از صفات برجسته‌ی فرمانده و مدیر نظامی، پایداری و داشتن صبر در رسیدن به اهداف متعالی است. خداوند در آیاتی از سوره‌ی نوح (ع) از زبان آن پیامبر بزرگ الهی می‌فرماید: «نوح گفت: پروردگارا من قوم خود را شب و روز دعوت کردم* سپس من آنها را به آواز بلند دعوت کردم* و آنگاه باز من به آنها علنی گفتم و در خلوت و خصوصی نیز به ایشان گفتم» (سوره نوح، آیات ۵ و ۸ و ۹)

و این خستگی ناپذیری پیامبری است در رسالت ۹۵۰ ساله‌اش در مکانی پر از مظاهر کفر و شرک خداوند در قرآن کریم به رسول خاتمش (ص) می‌فرماید: «پس همان گونه که فرمان یافته‌ای، پایداری کن و نیز هر که با تو رو به سوی خدا آورده است و سرکشی نکنید که او به آنچه می‌کنید بیناست». (سوره هود: ۱۱۲)

فرمانده‌ی نظامی رمز موفقیت خود را در پایداری و صبر، جهاد اصغر و جهاد اکبر می‌جوید و مدارج عالی ایمان و تقوا را می‌پیماید و این درسی است برای همه‌ی رهبران راستین و پیشوایان راه حق که هرگز از کار خود احساس خستگی و نگرانی نکنند؛ هر چند که این پایداری به درازا کشیده شود.

خداوند در قرآن کریم به پیامبر اسلام (ص) سفارش کرد که در برابر مخالفان و بدخواهان، همانند داود (ع) صبر و مقاومت داشته باشد.

«ای پیامبر در برابر آنچه مخالفان می‌گویند شکیباش و به خاطر بیاور بنده‌ی ما داود (ع) را که صاحب قدرت و بسیار بازگشت کننده به خدا بود». (سوره ص: ۱۷)

۴- علم و آگاهی

«و ما به داود و سلیمان علم قابل ملاحظه‌ای بخشیدیم، و آنها گفتند حمد از آن خداوندی است که ما را بر بسیاری از بندگان مؤمنش برتری داده است.» (نمل: ۱۵)

در آیه‌ی یاد شده روشن است که «علم» در اینجا معنی گسترده و وسیعی که علم توحید و اعتقادات مذهبی و قوانین دینی و همچنین علم قضاوت و تمامی علوم را که برای تشکیل چنان حکومت وسیع و نیرومندی لازم بوده است در بر می‌گیرد؛ زیرا

تأسیس حکومت عدل و داد، حکومتی آباد و آزاد بدون بهره‌گیری از یک علم سرشار امکان‌پذیر نیست. به این ترتیب قرآن مقام علم را در جامعه انسانی و در تشکیل حکومت به عنوان نخستین سنگ زیربنا، مشخص کرده است. بلافاصله بعد از بیان موهبت بزرگ علم سخن از شکر به میان آمده تا روشن شود هر نعمتی را شکر لازم است. علم به معنای تخصص است و ایمان جزئی از تعهد، هیچ مدیری بدون دو بال علم و ایمان و یا یکی به تنهایی موفق نخواهد بود. (تقوی دامغانی، ۱۳۸۶)

۵- مصمم بودن

گروه اندکی از سپاهیان طالوت که تحت فرمان فرماندهی خود در عین تشنگی و خستگی کامل آبی ننوشیدند گفتند: «اما آنها که می‌دانستند که خدا را ملاقات خواهند کرد گفتند: چه بسا گروهی اندک به خواست خدا بر گروهی بسیار غلبه یافته و خدا با صابران است.» (سوره بقره: ۲۴۹)

و گروه اندک به واسطه‌ی ایمان راسخ و اعتقاد به شهادت و وجود سربازی شجاع به نام داود و فرماندهی مصمم و نیرومند به نام طالوت، بر سپاه کفار که از نظر تعداد با یکدیگر قابل مقایسه نبودند پیروز شدند.

۶- پرهیز از ریاست طلبی

آنچه سبب محروم شدن انسان از مواهب سرای آخرت می‌شود، در حقیقت همین برتری‌جویی و استکبار و فساد در زمین است که همه گناهان در آن جمع است. هر آنچه که خداوند از آن نهی می‌کند حتماً برخلاف نظام آفرینش انسان و تکامل وجود او بوده است؛ بنابراین ارتکاب آن، نظام زندگی او را بر هم می‌زند و مایه‌ی فساد در زمین خواهد بود. در شرح حال و سرنوشت فرعون آنچه مایه‌ی بدبختی و هلاکت و نابودی او شد، همان استکبار و برتری‌جویی وی بود.

۷- پیشگامی در حفظ مکتب خویش

خداوند درباره‌ی رویارویی سپاه طالوت با سپاه جالوت می‌فرماید: «و چون با جالوت و سپاه او رویاروی شدند، گفتند: پروردگارا بر ما شکیبایی ببار و قدم‌هایمان را استوار ساز و بر قوم کافر پیروزمان گردان * پس به اذن خدا آنها را شکست دادند و داود جالوت را بکشت». (سوره بقره: ۲۵۰ و ۲۵۱)

جالوت فردی قدرتمند بود؛ برای ترساندن گروه اندک خداپرستان خودش به تنهایی به میدان رزم آمد و ضمن رجزخوانی درخواست مبارز کرد. شاید می‌پنداشت که می‌تواند یک تنه همه‌ی لشکر طالوت را کشته و فراری دهد. داود که یک نوجوان سیزده یا چهارده ساله بود، داوطلبانه جلو آمد؛ در حالی که فرماندهی سپاه حق (طالوت) به سرباز نوجوانش اعتماد کرد، چشم جالوت به داود افتاد که سلاح و لباس جنگی نداشت و خندید، داود سنگی برداشت و در فلاخن گذاشت و به سوی جالوت پرتاب کرد؛ سنگ به پیشانی جالوت خورد و کشته شد. (بان‌پور، ۱۳۸۶)

این عملکرد داود در حقیقت اشاره به یک مطلب مهم تربیتی نیز دارد که هر فرماندهی و یا رهبری باید در حفظ و صیانت از تعالیم مکتب خود از همه‌ی افراد پیش قدم‌تر باشد؛ او باید نخستین عمل‌کننده، کوشاترین فرد و فداکارترین شخص در برابر مکتب خویش باشد.

۸- مشورت در کارها

خداوند در مورد مشورت در کارها می‌فرماید: «و کسانی که امر پروردگارشان را اجابت کردند و نماز برپا داشتند و کارشان بر پایه‌ی مشورت است و از آنچه روزیشان کردیم انفاق می‌کنند». (سوره شوری: ۳۸)

خداوند ایمان، اقامه‌ی نماز، مشورت و انفاق را از مشخصات مؤمنان برشمرده است و با عنایت به شأن نزول آیات مربوط به موضوع شورا که مرتبط با جنگ‌های پیامبر اسلام (ص) بوده است، اهمیت مشورت در این امور بیش از پیش نمایان می‌شود.

حضرت داود (ع) بیت‌المقدس را حدود یک هزار سال پیش از میلاد با مشورت کلیه‌ی معماران و طراحان و فرزندان خود ساخت؛ جالب اینکه طرح و نقشه‌ی ارائه شده توسط فرزند کوچک‌ترش یعنی سلیمان پذیرفته شد.

«بیت‌المقدس در میدانی که حدود ۲۰ هزار متر وسعت دارد، قرار گرفته و شامل هشت در است که آنها را باب نبی، باب صهیون، باب محراب مریم، باب هاشمی، باب ولید، باب ابراهیم، باب امّ خالد و باب احمد می‌نامند؛ قبور پیامبرانی چون سلیمان و یوسف در آنجا قرار دارد و پیامبر بزرگ اسلام نیز از آنجا به معراج رفتند.» (بان‌پور، ۱۳۸۶)

۹- درک ناراحتی‌های زیر دستان

خداوند به داود وحی کرد: «تو بنده‌ی خوبی هستی، جز اینکه از بیت‌المال ارتزاق می‌کنی، داود چهل روز گریه کرد و خداوند آهن را برای او نرم ساخت و زره‌سازی آغاز کرد؛ ضمناً با لیف خرما زنبیل می‌بافت و به نزدیکانش می‌گفت از من زنبیل خریداری کنید. این پادشاه بزرگ الهی با درک کاستی‌های زیر دستان شیوه ارتزاق خود را مانند فقرای امت خویش قرار داده بود.» (بان‌پور، ۱۳۸۶)

۱۰- قدرت تشویق و تنبیه

ذوالقرنین یکی دیگر از فرماندهانی است که خداوند در قرآن کریم از او به نیکی یاد کرده است؛ آنجا که به نقل از وی در مقابله با دشمنش می‌فرماید: «ذوالقرنین) گفت:

اما هر که ستم کند به زودی عذابش خواهیم کرد، سپس به سوی پروردگارش باز گردانده می‌شود، آنگاه او را عذابی سخت خواهد کرد * و اما هر که ایمان بیاورد و کار شایسته کند پاداشی هر چه نیکوتر خواهد داشت و به او از فرمان خود تکلیفی آسان خواهیم گفت». (سوره کهف: ۸۷ - ۸۸)

در قرآن کریم بشارت و مژده مصداق تشویق و انذار و بیم از مصادیق تنبیه است، جالب اینکه غالباً واژه‌ی بشارت پیش از انذار در قرآن آمده است؛ به عبارتی خداوند برای تشویق اهمیت بیشتری نسبت به تنبیه قائل شده است و یک رهبر الهی و فرماندهی شایسته نیز می‌باید قدرت تشویق و تنبیه را همواره به صورتی کاملاً عادلانه و سازنده داشته باشد.

خداوند بارها در قرآن کریم مؤمنان را به صبر سفارش کرده و به آنان بشارت پیروزی داده است، سپاهیان طالوت و داود (ع) هر چند از نظر تعداد کمتر از سپاه کفر بودند، از این رو به واسطه‌ی صبر و مقاومتی که از خود نشان دادند، مشمول این مژده و بشارت الهی قرار گرفته و بر سپاه کفر پیروز شدند. (سوره بقره: ۲۵۰-۲۵۱)

۱۱- انتخاب جانشین و معاونان شایسته

پس از پیروزی سپاه طالوت بر لشکریان جالوت به واسطه‌ی شهادت و شجاعت بی‌مثال داود، بنی‌اسرائیل سربلند به دیار خود برگشتند و مدتی بعد طالوت، داود را به عنوان جانشین خود در سپاه خدا پرستان تعیین و داود با دختر طالوت ازدواج کرد و شمشیر او در راه گسترش دین خدا به کار افتاد، داود به عنوان فرماندهی سپاه به نبرد کنعانیان رفت و در کمال ناباوری پیروزمندانه برگشت. (بان‌پور، ۱۳۸۶)

۱۲- دادن آزادی بحث و انتقاد به نیروها

هنگامی که داود (ع) داوطلب مبارزه با جالوت گردید، عده‌ای او را فاقد صلاحیت لازم برای مبارزه دانستند و گفتند: داود نوجوانی بیش نیست و چوپانی می‌کند. جثه و اندام ضعیفی دارد و علوم و فنون رزمی را نمی‌داند، طالوت به همه انتقادها گوش داد و از آنجایی که تصمیم نهایی به عهده‌ی فرمانده سپاه است از این رو به توصیه‌ی سموئیل

(پیامبر آن عصر) و با درک و شناختی که از داود به دست آورده بود و همچنین سربلندی داود از آزمون الهی (عبور از نهر)، که قبلاً به آن اشاره گردید، با درخواست مبارزه‌ی داود با جالوت موافقت کرد و سایر نیروها به علم و کاردانی طالوت بیشتر پی بردند.

۱۳- عدالت

حق در لغت عبارت است از راست و درست، ضد باطل، ثابت و واجب، یقین، عدل و یکی از نام‌های خداوند است. خداوند در مورد خلافت و حکومت داود (ع) در زمین می‌فرماید: «ای داود ما تو را جانشین (نماینده) خود در زمین قرار دادیم؛ پس در میان مردم به حق داوری کن و از هوای نفس پیروی نکن که تو را از راه خدا منحرف می‌سازد». (سوره ص: ۲۶)

حق در این آیه به معنای عدل و عدالت است و خداوند آشکارا دستور می‌دهد که حکومت و قضاوت تو می‌باید بر اساس حق و عدل باشد؛ چرا که علت انحراف از عدالت، پیروی از هوای نفس خواهد بود و باعث ضلالت و گمراهی و سقوط می‌شود. داود (ع) دارای علم قضاوت بود و نمونه‌هایی از قضاوت‌های عادلانه وی در قرآن کریم آمده است.

۱۴-۱۵- قدرتمندی و آگاهی از عملکرد افراد

داود به واسطه عظمت و قدرتی خدادادی کوه‌ها و پرندگان را در تسخیر خود داشت و حتی به عملکرد پرندگان نیز آگاهی و اشراف داشت، چه رسد به فرماندهان و سپاهیان تحت امر خود، خداوند در این زمینه می‌فرماید:

«و یاد کن بنده‌ی ما داود قدرتمند و توبه کار را * ما کوه‌ها را مسخر او ساختیم که هر شامگاه و صبحگاه با او تسبیح می‌گفتند * پرندگان را نیز دسته جمعی مسخر او کردیم و همه‌ی اینها به سوی او بر می‌گشتند». (سوره ص: ۱۷، ۱۸، ۱۹)

«آید» جمع «آید» به معنای دست است، سپس به این مناسبت که دست مظهر قدرت و بخشیدن نعمت و سلطه و مالکیت است، در همه‌ی این معانی به کار رفته است.

نیروی جسمانی داود در حدی بود که در میدان جنگ، جالوت را با یک ضربه نیرومند از پا در آورد. از نظر سیاسی هم حکومتی نیرومند داشت که با قدرت تمام در برابر دشمنان می‌ایستاد؛ حتی گفته‌اند که در اطراف محراب عبادت او هزاران تن شب تا به صبح به حال آماده باش بودند. به این ترتیب داود مردی نیرومند بود؛ در جنگ‌ها، در عبادت، در علم و دانش و در حکومت و در عین حال صاحب نعمت فراوان. تسبیح کوه‌ها و پرندگان همراه با صدای ظاهری و نوعی درک و شعور بوده که در باطن ذرات عالم است و تمامی موجودات جهان از یک نوع عقل و شعور برخوردارند و هنگامی که صدای دل‌انگیز آن پیامبر بزرگ را به وقت مناجات می‌شنیدند، با او یک صدا می‌شدند و غلغله تسبیح آنها در هم می‌آمیخت. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷)

بدیهی است منظور از قدرت، تنها قدرت جسمانی نیست، بلکه منظور قدرت و قوت بر انجام مسئولیت است. فرماندهی نظامی قوی کسی است که حوزه‌ی مأموریت خود را به خوبی بشناسد؛ از انگیزه‌ها باخبر باشد؛ در برنامه‌ریزی مسلط و از ابتکار سهم کافی و در تنظیم کارها و نظارت بر افراد مهارت لازم را داشته باشد؛ هدف‌ها را روشن کند و نیروها را برای رسیدن به هدف بسیج کند؛ در عین حال دلسوز و خیر خواه و درستکار نیز باشد.

۱۶- داود پدري شايسته

فرمانده یا مدیر نظامی شایسته‌ی کسی است که به بهترین شکل در خانواده و تربیت فرزندان نیز موفق باشد و داود (ع) توفیق یافت فرزندی تربیت کند به نام «سلیمان»؛ زیرا خداوند سلیمان را در قرآن کریم «نعم العبد» (چه خوب بنده‌ای) خوانده است. این عبارت در قرآن تنها برای حضرت سلیمان و حضرت ایوب آمده است. سلیمان وارث داود شد؛ البته نه به گونه‌ای که ولیعهدهای این عصر وارث پادشاهان می‌شوند، بلکه ایشان به فرمان خداوند به جانشینی پدرش منصوب گردید خداوند در این باره می‌فرماید: «ما سلیمان را به داود بخشیدیم، چه بنده‌ی خوبی چرا که او همواره به سوی خدا بازگشت می‌کرد» (سوره ص: ۳۰)

تجزیه و تحلیل محیط تحقیق

نگارنده در این تحقیق به دنبال تبیین هدف نبوده است؛ با اینکه هدف نهایی در قرآن کریم ترسیم گردیده است، تا شناخت و تبیین هدف راهی بس طولانی در پیش رو داریم. در حال حاضر ما در بحث مدیریتی با مشکلات و معضلاتی، هم در زمینه‌ی فردی و هم در زمینه‌ی ساختاری، مواجه هستیم و سعی گردید با بررسی ویژگی‌های فردی یکی از انبیاء الهی در قرآن، بسیاری از معضلات مدیریت فردی را از پیش رو برداریم و برای برطرف نمودن ابهامات و مشکلات ساختاری به فرصتی دیگر و پژوهشی دیگر واگذاریم. در این مقاله به تبیین الگوی مدیریت مطلوب بر اساس آیات قرآنی و مصداق داود نبی (ع) برای پاسخ به معضلات مدیریت فرد محور در سازمان‌های نوین امروزی گردیده است.

با عنایت به اینکه پژوهش صورت گرفته بر اساس آیات قرآن کریم و روایات تهیه شده است، از این رو مطلب یاد شده مستند، صریح، دارای نظم و ترتیب، معتبر، مستدل، همه‌جانبه، دارای نکات حساس و کلیدی است و می‌توان محیط تحقیق را به شرح زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار داد.

۱- مدیریت پیشینه‌ی طولانی دارد و بعضی از دانشمندان آن را علمی صرفاً غربی می‌دانند و به نظر بیشتر محققان در حال حاضر تعریفی جامع و مانع که مورد اجماع علما باشد از مدیریت به دست نیامده است و در گذر زمان این تعاریف نیز دست‌خوش تغییر شده‌اند. ولی گروهی از محققان مدیریت را فنون اداره‌ی امور و کاربردهای روش‌های مختلف برای اداره‌ی امور یک گروه انسانی و هماهنگ نمودن کلیه فعالیت‌های یک سازمان برای نیل به هدف معین و مشخصی و راهنمایی و راهبری رهبران سازمان که آنها را مدیران و سرپرستان می‌نامند، دانسته‌اند. (نبوی، ۱۳۷۹)

۲- هر فرهنگ و تمدنی در نزد خود دارای الگوهای مدیریتی و به خصوص فرماندهی می‌باشند، در نزد مسلمانان رسول اکرم (ص) الگو و اسوه‌ی حسنه می‌باشند. (سوره

احزاب: ۲۱)

در نزد رومیان اسکندر مقدونی، نزد ایرانیان کوروش هخامنشی و در نزد یهودیان داود نبی (ع) الگو می‌باشند و متأسفانه افرادی همچون چنگیز، ناپلئون، هیتلر که کارنامه‌ی سیاهی در تاریخ بشریت از خود به جای گذاشته‌اند، برای بعضی از گروه‌های خشن و خونریز الگو می‌باشند؛ به عبارتی در سطح جهان و سایر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها نیز الگوی واحد که مورد پذیرش همه باشد وجود ندارد.

۳- با عنایت به اینکه همه انسان‌ها بر اساس یک فطرت، آن هم فطرت الهی، آفریده شده‌اند؛ ولی اختلافات قومی، نژادی، تعصبات، عرفیات و فرهنگ‌های مختلف، بشر را از شناسایی ترازهای مناسب مدیریتی به دور داشته است و تاریخ ثابت کرده است، گروه‌های معاند اقدام به حذف مدیران لایق نموده‌اند.

۴- در حقیقت دانشمندان تاکنون درباره‌ی ذاتی یا اکتسابی بودن هنر مدیریت به نتیجه‌ی مشخصی که در آن اجماع داشته باشند نرسیده‌اند و این موضوع نیز جزء موضوعات اختلافی است. ولی بر اساس تحقیق صورت گرفته و آیات قرآن می‌توان تصریح کرد، فرماندهی هنری است درونی و ذاتی، در عین حال اکتسابی و این دو نسبت در بعضی موارد مساوی نیستند. (سوره بقره: ۲۴۷)

۵- بعضی از دانشمندان مدیریت را علمی کاملاً بشری می‌دانند؛ مثل سایر اختراعات و دست آوردهای بشری مانند: برق، رایانه، خودرور و... و طبعاً اعتقادی به تبیین آن در کتب آسمانی ندارند. شاید یکی از دلایل سوء مدیریت‌ها همین طرز تفکر باشد، ولی به نظر نگارنده و عقیده بیشتر علمای دین، بحث مدیریت و مدیریت اسلامی از ۱۴ قرن پیش تبیین شده است و از نظر عقلی محال است که انسان کامل، یعنی نبی مکرم اسلام (ص) از این علم بی‌بهره بوده باشند.

۶- در مذهب شیعه که نسبت به سایر مذاهب اسلامی عقلانیت بیشتری دارد و توجه ویژه و اهتمام خاصی به بهره‌مندی از عقل و اندیشه دارد، به یقین علم مدیریت جایگاه ویژه دارد. محققان معتقد به مدیریت علوی هستند که در ادامه و امتداد مدیریت نبوی است. امام علی (ع) در مدیریت خود علاوه بر دستورهای قرآن کریم از دیدگاه‌های

پیامبر اسلام (ص) هم بهره می‌بردند؛ یکی از منابع سرشار از مباحث مدیریتی، نهج‌البلاغه است که بررسی و مطالعه آن به مدیران توصیه می‌شود.

۷- داود نبی (ع) پیش از آنکه به مقام نبوت برسد، سرباز و فرماندهی سلحشور در میان مؤمنان بود؛ به عبارتی ایشان ابتدا جایگاه ویژه در نزد مردم و مؤمنان یافت، سپس به مقام نبوت و پادشاهی که منصبی الهی بود دست یافت.

۸- به جرأت می‌توان گفت: تنها پیامبری که خداوند به طور ویژه به ابعاد مدیریتی و نظامی وی در قرآن کریم پرداخته، حضرت داود (ع) است؛ با اینکه خداوند پیامبر اسلام (ص) را اسوه‌ی حسنه در تمامی زمینه‌ها و اعصار معرفی می‌کند، ولی به دلیل تبیین بسیاری از مسائل حتی مربوط به انبیاء گذشته، داود نبی را به عنوان فرمانده و مدیر نظامی شایسته به مردم معرفی می‌کند.

۹- مؤمنان کسانی هستند که به خداوند، همه انبیاء، کتب الهی و فرشتگان ایمان دارند و بر اساس سیره‌ی خردمندان، ظواهر قرآن و اوامر الهی برای همه مردم حجت است؛ از این رو گذشته از بحث ایمان به موارد اشاره شده، عقل به پذیرش اوامر و نواهی الهی حکم می‌نماید و پذیرش داود نبی به عنوان سربازی شجاع، فرماندهی سلحشور، پادشاهی مقتدر و پیامبر صاحب وحی مانعی ندارد.

۱۰- چنانچه بشر صرفاً به تبعیت از اندیشه و عقل خود پردازد، قطعاً به قهقرا خواهد رفت، همچنان که در صدهای اخیر بشر دو جنگ جهانی را تجربه کرد و در گذشته نیز بسیاری از اقوام که نابود شدند، همه دارای عقل بودند ولی قطعاً بشر نیازمند اتصال به عقل مطلق (وحی) است و از آنجایی که قرآن کریم وحی الهی است تمام مفاد آن برای بشریت حجت است و دارای کارکرد مؤثر و راه‌گشا در به سعادت رساندن جوامع بشری خواهد بود.

بحث و بررسی

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و حضور یک حکومت مذهبی که زمینه‌های نظری اداره‌ی امور حکومتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... بر پایه‌ی ارزش‌های دینی و مذهبی استوار است و اعمال حکومت تحت تأثیر نگرش الهی انسان قرار گرفته است، مدیریت و فرماندهی نظامی نیز به عنوان یکی از وجوه اداره حکومت و فرآیندی که باید تحت تأثیر نگرش تازه و جدید ارزشی حاکم بر کل جامعه قرار داشته باشد، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است و طبعاً برای دستیابی به اهداف مقدس تعریف شده نیاز به الگوهای مدیریتی و فرماندهی برای نیروهای مسلح در این مقطع و زمان لازم و ضروری به نظر می‌رسد و نگارنده در این تحقیق در حد بضاعت سعی کرد به ارائه‌ی الگوی مناسب فرماندهی و مدیریت نظامی با استناد به آیات قرآن کریم و روایات بپردازد.

اکنون عصر مدیریت و رهبری است و موفقیت نهادها و سازمان‌ها تا حد زیادی به کارایی و اثربخشی مدیریت وابسته است؛ اگرچه مدیریت‌های مختلف در اصول یکسان هستند، از جنبه‌های فنی و علمی با هم تفاوت زیادی دارند. مدیران نظامی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و می‌باید از اصولی چون برنامه‌ریزی، طرح کار روزانه، سازماندهی، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل و هماهنگی و ارتباطات پیروی کرده و دارای فضایل و صفات اخلاقی همچون حسن خلق، دلسوزی، تقوا، تواضع و فروتنی، امانت‌داری، بی‌اعتنایی به مادیات، بصیرت، صبر و شکیبایی، صداقت و شرح صدر باشند. در انتصاب فرماندهان و مدیران نظامی باید فرد شایسته و برتر برگزیده شود؛ به این معنا که اگر بین فرماندهان افراد شایسته‌ای وجود دارند، با برگزاری آزمون‌ها تلاش شود تا برترین آنان در مدیریت انتخاب شوند؛ از این رو خداوند در بیان شرایط مدیریتی به مسئله فضایل اکتسابی و اعطایی خداوند توجه داده و خواسته تا در انتخاب و گزینش مدیران به شرط برتری توجه کنند. (سوره نساء: ۳۴)

در این مقاله به تبیین الگوی مدیریت داود نبی (ع) پرداختیم و ما به دنبال ارائه‌ی یک الگوی مدیریت مطلوب هستیم. سعی گردید ۱۶ مورد از ویژگی‌های برجسته‌ی مدیریتی آن پیامبر بزرگ الهی در این مقاله گنجانده شود؛ از آنجایی که قرآن برای بشریت در حکم میزان است، می‌توان در تمامی زمینه‌ها از آیات روشنگر آن بهره برد. از دیدگاه قرآن و روایات حضرت داود (ع) یک الگوی مناسب برای فرماندهان و مدیران نظامی، سربازان و برای حاکمان و پادشاهان و همچنین برای قضات در محاکم دادرسی است.

از منظر قرآن و روایات مدیر نظامی یا حتی غیر نظامی باید کسی باشد که از متن جامعه برخاسته و در تمام امور به حقوق و شخصیت دیگران احترام بگذارد و خود عامل دستورهایی باشد که می‌خواهد به زیرمجموعه خود بگوید؛ پس یک مدیریت نظامی نمونه با توسعه‌ی علمی تعریف می‌شود: آموزش، تربیت و در اختیار گرفتن همه‌ی امکانات مادی و معنوی همگی از ارکان این مدیریت و راهبردهای آن به سمت توسعه‌ی روز افزون هستند، توسعه‌ی روابط سیاسی و نظامی با محوریت گسترش توحید و نه با محوریت منافع مادی از دیگر مؤلفه‌های آن است. ایجاد ارتباط و دعوت به آیین توحید و نشان دادن قدرت و عظمت حکومت الهی راهبردهای مهم و موفق در شناخت مواضع سیاسی و ارتباط فرهنگی در حکومت الهی و دینی است.

پیشنهادها

به نظر قرآن، قدرت رهبری و فرماندهی امری است خدادادی و درونی و همچنین اکتسابی که به وسیله ایمان، تقوا و آموزش‌های لازم پرورش می‌یابد؛ از این رو به سازمان‌هایی که با پرورش مدیران و فرماندهان سر و کار دارند پیشنهاد می‌شود با سازوکارهای لازم استعداد، توان و قدرت مدیریتی و فرماندهی را در افراد پیدا کرده و سپس به پرورش آن بکوشند؛ چرا که مدیریت و فرماندهی هم مانند بسیاری از صفات نفسانی مثل شجاعت، جود، سخاوت و بخشندگی امری ذاتی و درونی است که می‌باید تحت آموزش‌های لازم از قوه به فعل درآمده و شکوفا شود.

خداوند در قرآن کریم گزینش طالوت را بر سپاهیان بنی‌اسرائیل به خود نسبت داده و می‌فرماید: «خداوند طالوت را بر شما انتخاب و او را از لحاظ علمی و جسمی توانایی و برتری بخشیده است.» (سوره بقره: ۲۴۷)

خداوند ضمن انتصاب طالوت از جانب خود، دو دلیل برتری طالوت را بر دیگران مطرح می‌کند: ۱- ویژگی علمی؛ ۲- توانایی جسمانی. این دو ویژگی می‌تواند دو رکن اساسی برای انتخاب و گزینش فرماندهان و مدیران نظامی در عصر حاضر و در همه‌ی اعصار ملاک عمل قرار گیرد.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم، بهرام پور، ابوالفضل، تهران: انتشارات آوای قرآن، ۱۳۸۶.
۲. اسرار، مصطفی، دانستنی‌های قرآن، تهران: انتشارات محیا، ۱۳۷۶.
۳. اردستانی، حسین، روش تحقیق و متن نویسی، تهران: انتشارات دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، ۱۳۸۱.
۴. بانپور، احمد، قصه‌های دلنشین قرآن، تهران: انتشارات استوار، ۱۳۸۶.
۵. تقوی دامغانی، سید رضا، نگرشی بر مدیریت اسلامی، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۸۶.
۶. دشتی، محمد، نهج البلاغه، قم: انتشارات پارسایان چاپ اسوه، ۱۳۷۹.
۷. رسولی محلاتی، هاشم، قصص الانبیاء، قم: انتشارات قم، ۱۳۷۴.
۸. رضاییان، علی، اصول مدیریت، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
۹. رهنما، زین العابدین، ترجمه و جمع آوری تفسیر قرآن مجید، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۴۹.
۱۰. عباس‌زاده، ناصر، مدیریت، گرمسار: انتشارات دانشگاه آزاد، ۱۳۸۵.
۱۱. قائمی، علی، روش تحقیق، تهران: انتشارات امیری - مرتضوی، ۱۳۶۸.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، برگزیده تفسیر نمونه جلد ۱ تا ۴، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۷.
۱۳. موحدی، قضاوت‌های حیرت‌انگیز حضرت علی (ع)، قم: انتشارات شهاب، ۱۳۷۵.
۱۴. نبوی، محمد حسن، مدیریت اسلامی، تهران: انتشارات دفتر آموزش عمومی، ۱۳۷۹.